

УДК 930.1:94(477.54)“1941/1945”

© **Юрій СКРИПНИЧЕНКО**

ДОБРОВІЛЬНИЙ ВИЇЗД ДО НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ ЖИТЕЛІВ м. ЛЮБОТИН ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В 1941–1943 рр.

Дослідження присвячено вивезенню нацистською окупаційною владою жителів м. Люботин у 1941–1943 рр. із їхньої згоди до гітлерівської Німеччини. Актуальність теми полягає в тому, що в регіональній історичній науці ця розвідка висвітлює її однією з перших. У процесі дослідження з'ясовано причини добровільного виїзду громадян до Третього райху. Під час написання розвідки ми керувалися принципами історизму, системності та об'єктивності, застосовуючи ретроспективний і статистичний методи.

За результатами проведеного дослідження було зроблено висновок: по-перше, нині тема «Добровільний виїзд до нацистської Німеччини жителів м. Люботин Харківської області в 1941–1943 рр.» є малодослідженою і досить перспективною; по-друге, добровільний виїзд населення до гітлерівської Німеччини був складником загальної політики військового керівництва Третього райху щодо населення окупованих територій у роки Другої світової війни.

Результати цього дослідження можуть бути використані викладачами, студентами, учнями під час підготовки та проведення лекційних, семінарських занять і уроків у вищих та середніх навчальних закладах, для проведення конференцій, наукових симпозіумів.

Ключові слова: Друга світова війна, Третій райх, окупаційний режим, добровільний виїзд.

Друга світова війна відходить у глиб історії. Що далі від того страшного воєнного лихоліття, то більша зацікавленість у вивченні цієї теми серед науковців. Нині вони проявляють особливий інтерес до тем, які донедавна або замовчувались, або мало досліджувались. Однією з них є добровільний виїзд до нацистської Німеччини населення окупованих територій у роки Другої світової війни.

Метою роботи є на основі наукових праць відомих регіональних істориків, документів краєзнавчого музею м. Люботин і спогадів місцевих жителів

заповнити одну із прогалин в історії Другої світової війни, а саме ту, що стосується добровільного виїзду жителів м. Люботин Харківської області в 1941–1943 рр. до нацистської Німеччини.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі завдання:

- коротко описати історіографію досліджуваної теми;
- назвати причини, які спонукали жителів Харківщини загалом та м. Люботин зокрема добровільно їхати жити та працювати до нацистської Німеччини;
- на основі матеріалів особистої пошукової роботи скласти таблицю жителів м. Люботин Харківської області, які добровільно виїхали до Третього райху;
- провести невеликий аналіз статистичних даних таблиці «Список громадян, які добровільно виїхали з м. Люботин Харківської області до нацистської Німеччини в період 1941–1943 рр.»;
- зробити висновок про те, що тема добровільного виїзду наших громадян у 1941–1943 рр. на сьогодні є малодослідженою.

Тему примусового вивозу населення Харківщини до нацистської Німеччини в 1941–1943 рр. вивчали у своїх наукових працях О. Сигал, А. Скоробогатов, Г. Грінченко, А. Меляков, О. Дьякова, О. Гончарова та інші дослідники [1–16]. Однак тему добровільного виїзду історики майже не розглядали. Наша публікація має заповнити прогалину в дослідженні історії нацистського окупаційного режиму (зокрема, теми добровільного виїзду населення Харківщини до Третього райху) в роки Другої світової війни.

Німецький окупаційний режим на Харківщині тривав від жовтня 1941 до вересня 1943 р. Конкретно в м. Люботин – від 20 жовтня 1941 до 29 серпня 1943 р. Тобто 622 дні й ночі [17, 1]. Його складником було проведення вербувальної кампанії, пов'язаної з вивезенням місцевого населення до гітлерівської Німеччини. Представники окупаційної влади проводили добровільне та примусове вивезення.

Головною причиною добровільного виїзду населення окупованих німецькою армією територій до Третього райху було його складне повсякденне життя в умовах німецької окупації (голод, холод, політика пограбування й залякування).

Найбільша кількість добровільних виїздів із Люботина до гітлерівської Німеччини припадає на осінь 1941 – зиму 1942 р.

Під час написання цієї розвідки ми провели роботу, спрямовану на пошук громадян, які в період німецької окупації 1941–1943 рр. добровільно виїхали з м. Люботин Харківської області до гітлерівської Німеччини. У пошуковому процесі нам довелося зіткнутися з деякими труднощами.

По-перше, біографічних відомостей про цих людей нам не вдалося дістати ні в міському архіві, ні в районній бібліотеці. Водночас досить суттєву допомогу в цьому пошуку надав Люботинський краєзнавчий музей. Зокрема, з його фондів ми дізналися про місцевого жителя Юрія Вікторовича Бобрицького (1917–1998), відомого художника-декоратора, який у грудні 1941 р. добровільно виїхав спочатку до Німеччини, а потім до Австрії та Америки. Причиною

добровільного виїзду митця були його антикомуністичні погляди, які сформувалися після Голодомору 1932–1933 рр. [18, 1].

По-друге, місцеві жителі, з якими нам довелося спілкуватися, мають небагато спогадів про тих громадян, що добровільно виїхали до Третього райху.

Багато людей, які вирушили туди зі своєї волі, після закінчення в Європі бойових дій залишилися жити в Німеччині або емігрували до Канади, США чи інших країн світу.

У результаті проведеної роботи нам вдалося скласти зведену таблицю:

Таблиця

Список громадян, які добровільно виїхали з м. Люботин Харківської області до нацистської Німеччини в період 1941–1943 рр.

№ з/п	П. І. Б.	Рік народження
1.	Гончаренко Микола Павлович	1911
2.	Гончаренко Наталія Федорівна	1915
3.	Гончаренко Олексій Миколайович	1937
4.	Гончаренко Леонід Миколайович	1939
5.	Яцюк Дмитро Данилович	?
6.	Сердюк Галина Миколаївна	1920
7.	Половик Назар Гаврилович	1903
8.	Половик Агарпина Яківна	1907
9.	Матявична Любов Павлівна	1913
10.	Крамоф'єв В'ячеслав Петрович	1914
11.	Ширинг Софія Костянтинівна	1913
12.	Муха	1901
13.	Муха Олена Семенівна	1905
14.	Бондаренко Павло Петрович	1911
15.	Барчан Олексій Миколайович	1904
16.	Мельник Павло Якович	1893
17.	Мельник Федір Лаврентійович	1894
18.	Симаков Хакім Мухамедович	1902
19.	Гусаковський Олександр Сафонович	?
20.	Гусаковський Омелян Олександрович	?
21.	Гусаковська Анастасія Михайлівна	?
22.	Масюк Степан Свиридович	1889
23.	Масюк Єфросинія Григорівна	1889
24.	Єрмоленко Віра Степанівна	1918
25.	Іванченко Василь Ілліч	1912
26.	Іванченко Катерина Михайлівна	1919

27.	Назаренко Іван Купріянович	1929
28.	Санжаровський Демид Іванович	1903
29.	Литкевич Марія Сергіївна	1925
30.	Бутенко Олексій Іванович	1913
31.	Бутенко Євдокія Олексіївна	1941
32.	Бутенко Груня Іванівна	1919
33.	Воронович Павло Семенович	1897
34.	Мищенко Надія Григорівна	1911
35.	Мищенко Анатолій	1936
36.	Порохня Хома Анатолійович	1903

Аналіз таблиці дав підстави констатувати, що в період 1941–1943 рр. з м. Люботин до гітлерівської Німеччини добровільно виїхало 36 осіб. Коли взяти до уваги той факт, що загалом у період окупації з м. Люботин до Третього райху нацисти відправили понад 800 осіб, то в середньому кожен 20-й вивезений ними люботинець поїхав туди зі своєї згоди.

Поміж вікових категорій переважали особи середнього та похилого віку. Стать – чоловіча: 21 чоловік і 15 жінок. Деяких біографічних відомостей про цих людей знайти не вдалося. Наприклад, нам відомий рік народження Павла Семеновича Вороновича (1897), але ми не знаємо його точної адреси проживання в довоєнний період. У деякого вдалося з'ясувати прізвище, ім'я та по батькові, але невідомими залишилися рік народження чи місце довоєнного проживання.

Результати нашої пошукової роботи засвідчили, що до Німеччини добровільно виїжджали переважно не поодинокі громадяни, а сім'ї: чоловік, дружина, діти. Прикладом може бути родина Гончаренків із с. Гіївка (нині окраїна м. Люботин). Разом із Миколою Павловичем, 1911 р. н., виїхали його дружина Наталія Федорівна, 1915 р. н., та неповнолітні діти Олексій, 1937 р. н., й Леонід, 1939 р. н. Інший приклад – сім'я Олександра Сафоновича та Анастасії Михайлівни Гусаковських із с-ща Воля (нині теж окраїна м. Люботин).

Здебільшого першими виїжджали за власним бажанням кваліфіковані інженери, робітники, представники німецької окупаційної влади з місцевого населення. Зокрема, вирушив на чужину разом із дружиною Грунею Іванівною, 1919 р. н., та малолітньою донькою Євдокією, 1941 р. н., поліцай із м. Люботин Олексій Іванович Бутенко, 1913 р. н.; Любов Павлівна Матявична, 1913 р. н., до виїзду працювала перекладачкою в міській управі.

На основі дослідженого матеріалу ми дійшли висновку, що добровільний виїзд жителів м. Люботин до гітлерівської Німеччини в 1941–1943 рр. був складником політики, яку організували та впроваджували в життя нацисти в царині трудових ресурсів на окупованих територіях у період Другої світової війни.

Незважаючи на проведене нами дослідження, тема добровільного виїзду жителів м. Люботин до Третього райху є малодослідженою. Дальша робота науковців має передбачати широке залучення документів районного, обласного,

республіканських архівів, документів краєзнавчих музеїв, спогадів людей, які безпосередньо пережили німецьку окупацію, та їхніх родичів. Важливим чинником є проведення пошукової роботи для виявлення громадян, які добровільно виїхали в нацистську Німеччину в 1941–1943 рр.

Джерела та література:

1. Сигал О.С. Оккупационный режим немецко-фашистских захватчиков на Харьковщине в период октябрь 1941 – август 1943 гг.: дисс. ... канд. ист. наук. – Х., 1946. – 297 с.
2. Скоробогатов Анатолій Васильович. Харків у роки німецької окупації (1941–1943): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Анатолій Васильович Скоробогатов; Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2006. – 412 с.
3. Скоробогатов А.В. Жизнь с врагом: повседневная жизнь в оккупированном немцами Харькове (1941–1943): сб. докладов. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. – С. 312–325.
4. Грінченко Гелінада Геннадіївна. Українські остарбайтери в системі примусової праці Третього району: проблеми історичної пам'яті: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К., 2011. – 449 с.
5. Грінченко Г.Г. «Східний робітник» у нацистській Німеччині – усна історія примусового досвіду / Г.Г. Грінченко // Вісн. Харк. ун-ту, 2006. – № 715. – Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. – Вип. 8. – С. 98–105.
6. Меляков Антон Володимирович. Масові джерела з історії депортації цивільного населення Харківщини до Німеччини в період 1941–1943 рр.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Антон Володимирович Меляков; Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2002. – 205 с.
7. Кобзева Т.В., Дьякова О.В. Вогненні роки: Нововодолажчина в Другій світовій війні: науково-публіцистичний збірник / Тетяна Кобзева, Олена Дьякова; наук. ред. проф. В.Я. Білоцерковський. – Харків: Федорко, 2017. – 578 с.
8. Харківщина в роки Великої Вітчизняної війни: документи і матеріали / Укладач О.В. Дьякова. – Х.: Видавництво САГА, 2010. – 386 с.
9. Дьякова О.В. Харківщина в роки Великої Вітчизняної війни: методичні рекомендації з історії рідного краю / О.В. Дьякова. – Х., 2013. – 99 с.
10. Дьякова О.В. Спогади дітей війни про Харків у часи нацистської окупації // Національна та історична пам'ять / О.В. Дьякова. – 2012. – № 5. – С. 69–75.
11. Гончарова О.С. Історія селища Старий Салтів (1700–2016 рр.). – Х.: ФОП Напольська А.В., 2016. – 192 с.
12. Звірства і злочини німецько-фашистських загарбників на Харківщині: зб. док. // Упр. держ. архівами НКВС УРСР, наук.-вид. від. – К., Х.: Укр. держ. вид-во, 1944. – 55 с.
13. Судовий процес про звірства німецько-фашистських загарбників на території м. Харкова і Харківської області в період їх тимчасової окупації. – Київ; Харків: Укр. держ. вид-во, 1944. – 131 с.
14. Війна очима дітей: зб. архів. док. / Харків. облдержадмін., Держ. архів Харків. обл.; [редкол.: Л.М. Юдіна (голова), Є.О. Куц, С.М. Куделко; упоряд.: М.І. Ельксніт, О.В. Сафонова, Ю.А. Кожедуб]. – Харків: Тарасенко, 2013. – 219 с.
15. Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941–1943 гг.: сб. док. и мат. – Х., 1963. – 81 с.

16. *Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941–1943 гг.: сб. док. и мат. / Под ред. А.В. Тесленко. – Х.: Прапор, 1965. – 428 с.*
17. *Колекція документів і матеріалів краєзнавчого музею м. Люботина, Харківської області. НДФ. – № 451. Нацистський окупаційний режим. м. Люботин.*
18. *Колекція документів і матеріалів краєзнавчого музею м. Люботина, Харківської області. ЛКМ НДФ. – № 1202. Бобрицький Юрій Вікторович. м. Люботин.*

© **Юрий СКРИПНИЧЕНКО**

ДОБРОВОЛЬНЫЙ ВЫЕЗД В НАЦИСТСКУЮ ГЕРМАНИЮ ЖИТЕЛЕЙ г. ЛЮБОТИН ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ В 1941–1943 гг.

Исследование посвящено вывозу нацистской оккупационной властью жителей г. Люботин в 1941–1943 гг. в гитлеровскую Германию по их согласию. Актуальность темы заключается в том, что в региональной исторической науке это исследование является одним из первых ей посвящённых. В ходе исследовательской работы определены причины, побудившие граждан добровольно уезжать в Третий рейх.

В написании работы мы руководились принципами историзма, системности, объективности, применяя ретроспективный и статистический методы.

В результате проведённого исследования нам удалось сделать выводы: во-первых, сегодня тема «Добровольный выезд в нацистскую Германию жителей г. Люботин Харьковской области в 1941–1943 гг.» является малоисследованной и весьма перспективной; во-вторых, добровольный выезд населения в Третий рейх был частью общей политики его военного руководства по отношению к населению оккупированных территорий в годы Второй мировой войны.

Результаты данного исследования могут быть использованы преподавателями, студентами, учениками для подготовки и проведения лекционных, семинарских занятий, уроков в высших и средних учебных заведениях, при проведении конференций, научных симпозиумов.

Ключевые слова: *Вторая мировая война, Третий рейх, оккупационный режим, добровольный выезд.*

© *Yuri* SCRIPNICHENKO

VOLUNTARY DEPARTURE TO THE NAZI GERMANY THE CITIZENS OF LIUBOTYN VILLAGE OF KHARKIV REGION IN 1941–1943

The article deals with the voluntary departure of the citizens of Liubotyn village conducted by the Nazi occupation authorities to Germany in 1941–1943. The relevance of the topic also depends on the fact that this research is one of the first in the regional historical science. In the process of study, the reasons of voluntarily departure to Germany were analyzed. The principles of historicism, systemicity, objectivity, retrospective, statistical methods of research were taken into consideration while writing this article.

According to the results of the study, it was possible to draw a conclusion that on the one hand, the topic “Voluntary departure of citizens of Liubotyn village in Kharkiv region to Nazi Germany in 1941–1943” is poorly researched but rather perspective, on the other hand, the voluntary departure of the population from the occupied territories to Nazi Germany was a part of the public policy of the Third Reich military leadership during the Second World War.

The results of this study can be used by teachers, students, pupils during preparation and conducting of lectures, seminars, lessons in higher and secondary educational institutions, during conferences, scientific symposiums.

Keywords: *Second World War, Third Reich, occupation regime, voluntary departure.*